

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ У ВИДІ ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ

Махатадзе К. Г.

У статті проведено дослідження особистісних характеристик осіб, що вчиняють злочини у сфері у виді залишення в небезпеці. Встановлено основні елементи, які входять до структури особистості особи та проведено аналіз соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових і морально-психологічних ознак. Особливу увагу приділено питанням мотивації такої поведінки, враховуючи стан транзитивності українського суспільства і деформації загальнолюдських цінностей.

Ключові слова: особистість злочинця, залишення в небезпеці, транзитивність, деформація загальнолюдських цінностей.

В статье проведено исследование личностных характеристик лиц, совершающих преступления в сфере в виде оставления в опасности. Установлены основные элементы, которые входят в структуру личности человека и проведен анализ социально-демографических, социально-ролевых, уголовно-правовых и морально-психологических признаков. Особое внимание уделено вопросам мотивации такого поведения, учитывая состояние транзитивности украинского общества и деформации общечеловеческих ценностей.

Ключевые слова: личность преступника, оставление в опасности, транзитивность, деформация общечеловеческих ценностей.

The article investigates the personal characteristics of persons committing crimes in the sphere of leaving in danger. The basic elements that form part of the human personality structure and the analysis of socio-demographic, social-role, criminal legal and moral psychological traits are established. Particular attention is paid to the motivation of such behavior, given the state of transitivity of Ukrainian society and the deformation of human values.

Keywords: the identity of the criminal, abandonment in danger, transitivity, deformation of universal values

Актуальність роботи. Українське суспільство у кримінологічній науці більшість вчених характеризує як транзитивне, що проявляється станом зміни, переходу у політичній, економічній та культурологічній сферах. Як зазначає професор В.М. Дрьомін, транзитивність українського суспільства є загальноновизнаним фактом, оскільки всі його структурні елементи тривалий час перебували (або перебувають) в стадії реформування, “переформатування” або в стадії створення, що не могло не відбитися на стані злочинності в країні, адже саме люди, схильні до протиправної діяльності, як ніхто інший, швидко реагують на найменші прорахунки і упущення в функціонуванні інститутів влади і управління [4]. У такому стані значним деформаціям піддаються загальнолюдські цінності, наприклад повага до життя і здоров’я людини, взаємодопомога у життєво небезпечних ситуаціях. Девіантна поведінка все частіше проявляється в діях, що засуджуються суспільством. У цьому контексті особливої уваги набуває питання дослідження особистісних якостей осіб, які своїми діями ставлять інших людей у стан небезпеки їх життя, хоча зобов’язані піклуватися про них і мали змогу надати їй допомогу.

Метою цієї статті є дослідження особистості осіб, що вчиняють злочини у виді залишення в небезпеці, із

позицій кримінологічної науки.

Дослідженням особистісних характеристик осіб, які вчиняють насильницькі злочини, займалися Ю.М. Антонян, В.С. Батиргарєєва, В.М. Дрьомін, Ю.В. Мелякова, А.Б. Сахаров, О.В. Чайка, С.А. Шалгунова та ін. Указані науковці зробили значний внесок у розвиток кримінологічної думки в цій сфері, однак дослідження особистісних характеристик осіб, які вчиняють злочини у виді залишення в небезпеці, мають здебільшого фрагментарний характер.

Виклад основного матеріалу. Дослідження особи злочинця має значне теоретичне й практичне значення, адже саме особистісні якості осіб, що вчиняють злочин у виді залишення у небезпеці, є вирішальним при виборі моделі дій та є ключовими для вироблення конкретних заходів профілактики такої поведінки.

У кримінологічній науці існує багато підходів до трактування категорії “особистість злочинця”. Так перша група науковців вважає, що особа злочинця суттєво відрізняється від пересічного громадянина, інші висловлюють думку, що поняття особи злочинця в дійсності не існує і наводять на користь даної точки зору такі аргументи: кримінальний закон залежить від волі законодавця; історія кримінології не виявила жодної якості злочинця, що відрізняла б його від законослухняного громадянина; існує думка, що майже кожна особа впродовж свого життя вчиняє хоча б один злочин; агресія, егоцентричність та інші якості можуть бути притаманні всім особам [10, с. 126]. Представники іншого підходу, досліджуючи діяльнісний підхід, зазначають, що особистість злочинця існує і формується в процесі предметної діяльності - вчинення злочинів певного виду. При цьому науковці розрізняють дві категорії: особистість злочинця та особистість осіб, що вчинили злочини. Так А.Ф. Зелінський зазначав, що особистість злочинця - це сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, в тій чи іншій мірі типово властивих людям, винним у злочинній діяльності певного типу [11]. Хоча, злочини, що передбачені ст. 135 КК, як правило, вчиняються ситуативно, однак здебільшого їм передують систематична байдужа поведінка, особливо щодо життя і здоров’я інших осіб, яка є наслідком певних деформацій розуміння загальнолюдських цінностей особою. Як зазначає Ю.М. Антонян, особа злочинця - відчужена від суспільства особа, зі значно вищим рівнем тривожності та непевності в собі, імпульсивності та агресивності, відчуженості від суспільних цінностей та корисного спілкування [1, с. 232]. Зазначений підхід видається перспективним та потребує подальшого дослідження.

Розкриваючи суть поняття особистості злочинця, необхідно розглянути її структуру. Вона охоплює низку специфічних ознак, властивостей, рис. Наприклад, О.Б. Сахаров виділяє чотири елементи в структурі особистості злочинця: соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові та морально-психологічні [8]. Варто зазначити, що ця структура будується шляхом узагальнення офіційних статистичних даних, які характеризують засуджених осіб, а також на підставі вибіркового кримінологічних досліджень [6, с. 92-93].

Вивчення особистісних рис характеристик осіб, які вчиняють злочини у виді залишення в небезпеці, було проведено на підставі дослідження вироків по кримінальних справах (кримінальних провадженнях) за ст.ст. 135, 136 КК, що містяться у відкритому доступі на ЄДРСР.

© К.Г. Матахадзе, 2017

постановлені в період з 2008 р. по 2016 р. Загалом було опрацьовано 155 вироків у кримінальних справах (кримінальних провадженнях), за якими засуджено 162 особи. Також для характеристики осіб, які вчиняють злочини у виді залишення в небезпеці, використовувалися результати досліджень інших науковців.

Більшість кримінологів схильна вважати, що домінуючим елементом структури особи злочинця є соціально-демографічні ознаки. До нього відносять: стать, вік, освіта, професія, досвід, національність, громадянство, місце проживання та інші дані про соціальний статус особи [2, с. 73].

Під час дослідження вироків у кримінальних справах (кримінальних провадженнях) було встановлено, що злочини в досліджуваній сфері вчиняють здебільшого чоловіки - 131 випадок (80,9%), а жінки - 31 випадок (19,1%). Цікаво, що розподіл за статевою ознакою корелює з сферою вчинення злочину передбаченого статтями 135, 136 КК України. Так жінки у 22 (70,9%) випадках вчиняли злочини стосовно близьких родичів, здебільшого неповнолітніх дітей або осіб похилого віку. Для чоловіків, у свою чергу, більш характерна сфера дорожньо-транспортних пригод та дозвоільно-побутова (97%).

Для розуміння загального інтелектуального рівня осіб варто звернути увагу на освітній рівень злочинців. У 45 випадках (42,5%) особи мали повну середню загальну освіту, у 35 випадках (33%) - середню професійну, у 15 - неповну середню загальну, лише у 10 випадках злочинці мали вищу освіту. За даними нашого вибіркового дослідження професійна зайнятість осіб характеризується так: найбільший показник склали особи, які не працювали, - 97 осіб (63,4%), 33 особи (21,6%) були кваліфікованими робітниками, 12 осіб (7,8%) офіційно не працювали, але займалися некваліфікованою працею, 5 осіб - пенсіонери.

Також варто звернути увагу на етнічну належність та громадянство осіб, що вчиняють злочини у виді залишення в небезпеці. За нашими дослідженнями здебільшого злочинцями виступали українці, це зафіксовано у 138 випадках (90,2%), у 8 випадках (5,2%) - росіяни, решта - представники циганської національності, молдовани та особи інших національностей. При цьому абсолютна більшість злочинців - громадяни України (98,1%).

Особистісно-рольова ознака особистості характеризує індивіда в системі існуючих соціальних інститутів, що проявляється в належності особи до певної соціальної групи, взаємодії з іншими індивідами в різних сферах життя соціуму, тобто особистісно-рольові властивості характеризують побутові, сімейні, виробничі та загальні зв'язки суб'єкта. Одним із соціальних інститутів, де особа виконує свою "роль", є сім'я. Так кількість неодружених злочинців становила 76 осіб (51%), у 64 випадках (43%) злочинці перебували в шлюбі, решта осіб були розлученими чи вдівцями. Також варто звернути увагу на те, що на момент учинення злочинів у 57 випадках на утриманні в осіб перебували неповнолітні діти.

Наступною ознакою, що характеризує особистість, є її морально-психологічні властивості, тобто погляди, переконання, установки та ціннісні орієнтації; особливості її інтелектуальних, емоційних і вольових якостей, а також ступінь емоційного збудження, сила і темп реагування на різні зовнішні подразники, ситуації тощо. Як зазначає О.В. Чайка, існують такі рівні усвідомлення ненадання допомоги особою.

1. Усвідомлене небажання втручатися в неприйнятну з особистісних причин ситуацію надання допомоги під впливом внутрішніх перепон, таких як: обмежені фізичні можливості; психологічні особливості та стани, які дезорганізують активність; особистісні вади моральних якостей, що заважають оцінити ситуацію як таку, що

потребує втручання для надання допомоги іншій особі; відсутність досвіду дій у подібних ситуаціях; особистісне негативне ставлення до потерпілої особи; вади розумової сфери, що заважають розуміти небезпеку для жертви; хворобливий або занадто виснажений стан організму.

2. Усвідомлення настання суспільно небезпечних наслідків власного невтручання та ненадання допомоги через: нерозуміння небезпечності ситуації для потерпілого (байдужість); злочинну самовпевненість; злочинну недбалість; самоусунення шляхом обмеження власного втручання оповіщенням належних органів, замість надання допомоги в межах реальних можливостей.

3. Усвідомлення кримінальної відповідальності за таке невтручання внаслідок правової неосвіченості та правового нігілізму [9, с. 10].

Автор також констатує значну роль імпульсивності в структурі винної поведінки при ненаданні допомоги, яка характеризується відсутністю ланки усвідомлення мети й прийняття рішення. Тому, на думку дослідника, при оцінці ситуації несподіваної небезпеки, провідною реакцією є, перш за все, самозбереження, що й визначає бажання уникнути втручання в неї, і як наслідок - бездіяльність. При цьому для дорожньо-транспортних пригод провідним мотивом є ухилення від відповідальності, спочатку з точки зору моралі, після правової кваліфікації - кримінального закону. У доктрині кримінального права зазначають, що метою залишення в небезпеці є бажання винного ухилитися від надання допомоги потерпілому. Мотиви вчинення цього злочину можуть бути різними (прагнення уникнути кримінальної відповідальності, небажання обтяжувати себе, байдуже ставлення до долі близької людини, егоїзм, небажання допомагати через брак часу, неприязнь до потерпілого, легководухість, ревнощі, помста тощо) [3]. На кваліфікацію вчиненого вони не впливають, але враховуються при призначенні покарання.

Суспільна небезпека злочинної бездіяльності виражається в тому, що людина, яка має можливість надати допомогу іншій людині і тим самим врятувати останню, не робить цього, що, на думку Ю.В. Мелякова, свідчить про низькі моральні якості цієї особи [7]. На думку М. Коржанського, вина особи, яка залишила іншу особу в небезпеці, виражається в байдужості щодо наслідків учиненого діяння [5, с. 88]. Однак така поведінка має двояку природу, при можливій відповідальності (наприклад після дорожньо-транспортної пригоди) особи ухиляються від надання допомоги, однак при реальній загрозі кримінальної відповідальності більшість визнає вину. Так у 133 випадках (82,6%) особи визнавали свою вину в учинених злочинах і щиро каюлись, у 15 випадках (9,3%) - частково визнавали свою вину, у 13 випадках - повністю не визнавали свою вину. Як правило, додатковим стимулом учинення такого виду злочинів є стан алкогольного сп'яніння, в якому перебували особи.

Наступними елементами, що характеризують особистість злочинця, є кримінально-правові ознаки. Так на підставі проведеного дослідження було встановлено, що з-поміж усіх випадків учинення злочинів у виді залишення в небезпеці найчастіше (62,3%) вчиняються злочини невеликою тяжкості, частка тяжких злочинів даного виду становить 33,3%, а середньої тяжкості - 4,3%. При цьому в усіх випадках злочини було вчинено без попередньої підготовки (готування), також у всіх випадках мало місце доведення злочинного умислу до кінця.

Варто звернути увагу, що вчинення злочинів у виді залишення в небезпеці особами, які мають судимості, трапляється доволі рідко. Так 144 особи (88,9%) вчинили злочини вперше, 18 осіб раніше вчиняли злочини, до того ж у 10 випадках особи були раніше засуджені за корисливі злочини.

Дослідженням також було встановлено, що більшість

злочинів було вчинено без співучасті, одноособово - 149 злочинів (92%), а 7 - групою осіб, без попередньої змови. Варто зазначити, що у всіх випадках вчинення даних злочинів у групи входило не більше двох осіб.

Потерпілими від злочинів у 29 випадках (17,9%) стали близькі родичі злочинців, зокрема у 25 епізодах - малолітні діти, у решті 33 випадках (82,1%) потерпілими є інші особи.

При вчиненні злочинів у виді залишення в небезпеці характерним є вчинення супутніх злочинів. Так у межах дослідження було встановлено, що поруч з основними злочинами вчинялись й інші злочини, зокрема: порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, (ст. 286 КК) - у 36 випадках, умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК) - у 8 випадках, умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК) - у 6 випадках, крадіжки (ст. 185 КК) - у 3 випадках, убивство через необережність (ст. 119 КК) - у 2 випадках, катування (ст. 127 КК), необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК), погроза вбивством (ст. 129 КК), ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК), злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлено опіку чи піклування (ст. 166 КК), незаконне поведіння зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК), випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації (ст. 287 КК), незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК), порушення чинних на транспорті правил (ст. 291 КК).

У кримінально-правовій характеристиці особистості злочинців також варто звернути увагу на обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. У ст. 6 КК визначено перелік обставин, які пом'якшують покарання, а в ст. 7 цього ж кодексу визначено обставини, які його обтяжують. На підставі даних, отриманих під час вивчення вироків, можна стверджувати, що у 123 випадках (94,6%) суд визнавав щире каяття та активне сприяння слідству як обставину, що пом'якшує покарання винного, у 5 випадках такими обставинами було визнано повне (у деяких випадках часткове) відшкодування шкоди потерпілому, ще у 5 випадках - учинення злочину неповнолітнім, до інших обставин, що пом'якшують покарання, суд відносив позитивну характеристику засудженого, проживання у важких матеріальних умовах, походження з багатодітної сім'ї, наявність ознак хронічного психічного захворювання, відсутність громадянства. Щодо обставин, що обтяжують покарання, то в 60 випадках такими обставинами було визнано вчинення злочину особою, яка перебуває у стані алкогольного сп'яніння, у 12 випадках такими обставинами було вчинення злочину щодо малолітнього (неповнолітнього), у 3 - щодо осіб похилого віку, рецидив, як обтяжуюча покарання обставина, мав місце в 4 випадках.

Отже, на підставі проведеного дослідження можна дійти висновку, що найбільше злочинів у вказаній сфері вчиняється чоловіками, при цьому рівень злочинності жінок має загрозливу тенденцію (19%), урахувавши, що останніми абсолютна кількість злочинів учиняється в сімейно-побутовій сфері стосовно малолітніх дітей. Як правило, такі злочини вчиняються одноособово, громадянами України, які раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності. Однією з причин зростання такого виду злочинності є стан транзитивності українського суспільства, деформації загальнолюдських цінностей та дисфункції соціальних інститутів. Зазначене є передумовою вивчення детермінації у вказаній сфері та відкриває можливість до нових наукових досліджень.

Література

1. Антонян Ю.М. Жестокость в нашей жизни. - М., 1995. - 320 с.
2. Батиргареева В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Батиргареева Владислава Станіславівна; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. - Харків, 2002. - 266 с.
3. Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої статті 400¹² Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. (частина перша статті 445 Кримінального процесуального кодексу України) за I півріччя 2014 р. // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/1077C8AF38B9410BC22580FB00316C42](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/1077C8AF38B9410BC22580FB00316C42)
4. Дрёмин В. Н. Преступность в транзитивном обществе / В. Н. Дрёмин // Актуальні проблеми держави і права, НУ "ОЮА". - Одеса: Юрид. л-ра, 2012. - Вип. 67. - С. 457-464.
5. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина особлива: Курс лекцій. - К., 2001. - 432 с.
6. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / За ред. В.В. Голіні і Б.М. Головкина. - Х.: Право, 2014. - 513 с.
7. Мелякова Ю.В. Герменевтична практика праворозуміння: аспекти злочинної бездіяльності / Ю.В. Мелякова // 2009. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11815/1/Melyakova_110-121.pdf
8. Сахаров А. Б. О личности преступника и причинах преступности в СРСР / Сахаров А. Б. - М.: Госиздат, 1961. - 279 с.
9. Чайка О.В. Юридико-психологічна характеристика злочинів, пов'язаних із ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06 "Юридична психологія" / Чайка Олександра Всеволодівна; Київ. нац. ун-т внутр. справ. - К., 2010. - 20 с.
10. Шалгунова С.А. Дослідження особи злочинця в кримінології / С.А. Шалгунова // Науковий вісник Юридичної академії МВС України : Збірник наукових праць. - 2005. - № 4 (24). - 416 с.
11. Шалгунова С.А. Дослідження особи насильницького злочинця: потреби теорії та практики / С.А Шалгунова // Науковий вісник ДДУВС. - 2006. - № 3. - С. 219-224.

*Махатадзе К. Г.,
аспірант кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права Національного
університету "Одеська юридична академія"
Надійшла до редакції: 03.04.2017*